

20 НОЕМВРИ: 30 години по-късно или 65 години по-рано?

ОФЕЛИЯ КЪНЕВА

На 20 ноември 1989 г. Общото събрание на Организацията на обединените нации (ООН) приема Конвенцията за правата на детето – най-цялостният и подробен международен документ, който гарантира правата на всяко дете. Първата юридически обвързваща международна конвенция, която утвърждава човешките права на всички деца.

По настоящем, 30 години по-късно, тази Конвенция е символ на безпрецедентен международен акт – най-подкрепеният такъв в цивилизационната ни история. Всички страни и държави по света подписват Конвенцията и едва две все още не са я ратифициралиⁱ. Актът задължава всички държави, ратифицирали Конвенцията, да осигуряват необходимите мерки и средства за защита и насърчаване на правата на децата в името на най-добрия им интерес.

В исторически план, Конвенцията е предшествана от т.нар. Женевска декларация, приета от Общността на народите през **1924** г., която заявява категорично, че *„човечеството дължи на децата най-доброто, което има”*ⁱⁱ. Макар декларацията да не е юридически обвързващ акт, с нея се поставя началото на организирано международно движение за правата на детето. Скоро след своето създаване, ООН се фокусира върху изработването на цялостен документ, който да гарантира правата на човека. Така, през **1948** г. се ражда Всеобщата декларация за правата на човекаⁱⁱⁱ, където правата на децата са заложили в отделни разпоредби на документа. Международната общественост смята, че правата на децата заслужават по-обстоятелствен преглед и оформяне в отделен документ за това през **1959** г. Общото събрание на ООН приема Декларация за правата на детето^{iv}, която надгражда текста на Женевска декларация и в десет основни принципа излага правата на всяко дете без значение на неговата раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политическо или друго мнение, национален или социален произход, имуществено, рождение или друг статус, касаещ самото дете или неговото семейство. Работата по правата на децата в рамките на ООН дълго време остава с декларативен и пожелателен характер и това обстоятелство създава условия редица страни да не прилагат ефективно своите закони и мерки за закрила на детето. Все още не са налични гаранции за ефективното прилагане на съществуващите актове и за това през **1966** г. първите императивни разпоредби, посветени на детските права, са поместени в двата Пакта за правата на човека на ООН. Така еволюционно се осъзнава необходимостта от изработване на международен документ, който да обвързва юридически страните, които са го подписали и ратифицирали. През **1978** г. по предложение на Полша в Комисията по правата на човека на ООН е внесен проект за отделна Конвенция за правата на детето. В подкрепа на ангажиментите на ООН към правата на децата, **1979** г. е обявена за международна година на детето, а Комисията по правата на човека на ООН започва работа по проекта на Конвенция за правата на детето с подкрепата на редица международни организации. След десет години, през **1989** г.,

окончателният текст е предложен пред Общото събрание на ООН. Конвенцията за правата на детето е приета официално на 20 ноември 1989 г.

Конвенцията за правата на детето е в уникалната позиция да бъде единствената конвенция, постигнала почти универсална ратификация, като се има предвид, че 194 държави са се съгласили да бъдат обвързани със задължения към всички лица под 18-годишна възраст^v. Това е първият път в съвременната история, когато всички държави говорят един и същи език, когато се занимават с деца. И е основателно да се подчертае със специално внимание създаването на определени права в рамките на Конвенцията, които са специфични за децата и не могат да бъдат открити в други актове (като например членове 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 18 и 21), отличавайки специално задължението да се отдаде дължимото значение на изразените от децата мнения по всички въпроси, които ги засягат (чл. 12). По този начин ООН ангажира държавите да признават правото на децата да участват във всички решения, които ги засягат – в семейството, в училището и в общността; децата имат правото да участват в начина, по който техните общности се управляват от местните и държавните власти^{vi}.

Всички права в Конвенцията се прилагат за всички деца. Някои смятат, че е очевидно, че децата имат права и вярват, че единственият интересен въпрос е дали децата притежават всички или само тези права, които възрастните притежават. Други са скептични, вярвайки, че като се има предвид естеството и на правата, и на децата, то е грешно да се мисли за децата като притежатели на права. Една основна тревога, срещу която може да се определи такъв скептицизъм, е често изразената загриженост за разпространението на правата чрез разширяване на списъка на притежателите на права или изразяване на повече искания като претенции за права. Има някои права, притежавани от възрастни, които децата не могат да притежават^{vii}. Правата, които възрастните притежават са „зависими от ролите права“. Това са права, свързани с конкретни роли, и притежанието на съответното право зависи от способността да се играе ролята. Децата обаче могат да играят ролята на участници в някои процеси и от това идва правото им да участват във вземането на решения.

Република България ратифицира Конвенцията за правата на детето с решение на Великото народно събрание от 11.04.1991 г. и от месец юни 1991 г. тя е в сила за страната и е част от вътрешното право^{viii}.

*De lege lata*¹: Като държава – страна по Конвенцията на ООН за правата на детето, България е потвърдила своя ангажимент за подкрепа на детското участие и за насърчаване прилагането на практически механизми за пълноценно участие на децата на всички равнища на вземане на решение. Това става чрез Закона за закрила на детето (чл. 12), Закона за предучилищното и училищното образование (чл. 171), Националната стратегия за детето 2008 – 2018 г., Хартата за детско участие.

Правото на децата да участват в процеси и решения, които ги засягат лично, е засегнато и в няколко специални закона: Закон за закрила на детето^{ix}, Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните^x, Закон за предучилищно и училищно образование^{xi}, Закон за здравето^{xii}, както и в Семейния кодекс и Кодекса на труда^{xiii}.

¹ De lege lata – израз от латинския език, с който юристите буквално изразяват „според действащия закон“

Правото на децата да бъдат изслушвани и тяхното мнение да бъде взето предвид е законово обособено в сферите на закрила на детето, наказателните процеси, образованието, съдебните и административните процеси, здравеопазването и семейните процеси.

*De lege ferenda*²: Представена в критичен разрез, националната правна рамка може да бъде обогатена допълнително така, че да оформи цялостна единна национална политика по детското участие. С възприемането на холистичен подход ще се осветли липсата на създадени механизми за зачитане мнението на децата при изработване и прилагане на политиките за тях. Ще се даде възможност да се допълни Закона за закрила на детето с предвиждане на механизъм, чрез който детските съвети към общините да сътрудничат с комисиите за закрила на детето, както и Семейният кодекс със задължения за родителите да консултират детето по всички въпроси, които го засягат. Местните администрации, в т.ч. и съдилищата ще са ангажирани с нарочни кампании на достъпен за децата език, които да ги информират за техните права, последиците от решенията за тях и последиците от мнението на детето. Гражданският процесуален кодекс може да въведе в пълен обем гаранции за участието на детето в процеса, както и да определи процесуалното качество на социалния работник и социалния доклад, предвидени в Закона за закрила на детето. Националният институт на правосъдието може да разработи програми и да организира периодичното обучение на съдиите, прокурорите и адвокатите от системата за правна помощ по особеностите на детското развитие и комуникацията с деца.

Създаването на благоприятна среда както за законодателни реформи, така и за разгръщане на добри практики следва да съответства на духа и посоката на съвременното, като се основават на процес на изработка с активното участие на децата. Стимулирането на кампании за привличане на вниманието на възрастните върху ползите от детското участие предстои да бъде наблюдавано в бъдещето. ООН интегрира в Конвенцията за правата на детето **гаранцията да се включат децата като партньори в един споделен процес**.

Всички деца са способни да изразят мнението си. За това и Конвенцията дава право на всяко дете, което има възгледи по даден въпрос, да ги сподели не само чрез думи, но и с помощта на рисунки, игри, песни и други методи, подходящи за неговата възраст. Задължението на възрастните (родители, учители, политици, експерти и други) е да осигурят на децата пространство и възможност да изкажат мнението си, когато имат такова. Децата имат право да споделят възгледите си по всички въпроси, които засягат живота им. Това включва живота им в семейството, училището, общността, държавата.

Детето е субект на права и има право да участва активно в упражняването им. Участието се приема не само като право само по себе си, но и като предпоставка за реализиране на всички други права. Конвенцията по правата на детето катализира мощно ангажираността на държавните органи в стимулирането на форми, които да насърчават детското участие по целия свят. Отзвукът от усилията на ООН е инкорпорирането на правата на детето в законодателството на демократичните държави, съчетано с надлежни механизми за тяхната закрила^{xiv}. Днес, три декади след приемането на Конвенцията, предизвикателството е те да получат признание и на най-високо,

² De lege ferenda - израз от латинския език, с който юристите буквално изразяват „бъдещия закон“, в смисъла на това „какъв трябва да бъде законът“.

конституционно ниво. Повечето съвременни конституции споменават детето предимно като обект на грижа и закрила, не толкова като носител на права. В Конвенцията, обаче, се подчертава специално участието на детето във взимането на решения, които го касаят.

В отговор на скептиците по отношение на правата на децата – тези, които изразяват съмнения в пълноценното осъзнаване на правото на децата да участват, предвид дълбоките социални възгледи, че децата имат ограничен статут и капацитет, може да се подчертае, че съвременното дете търси повече от пряк контакт или ангажимент, то знае какво иска. Съвременното дете настоява за чувство на удовлетворение и възбуждане. По този начин то движи света напред. И е характерно, че е нетърпеливо да бъде включено в своята общност и в своето бъдеще.

А 30 години по-късно от приемането на най-значимия международен договор в областта на правата на детето все още се осъзнава и осмисля новата роля на детето като творец на собственото си развитие^{xv}. Тази нова роля е свързана с по-голямата му активност като следствие от по-интензивното му развитие. Институционалната подкрепа на детското участие все още е фиктивна, почти движеща се по инерция от 1979 г. - международната година на детето. Да се припознае институционално участието на децата без страх от загуба на авторитет е добра възможност да се прекъсне изпълнението на въображаеми нормативни актове, стратегии и програми. Въображаеми, защото са изградени върху погрешните представи за реалностите в живота на младите хора^{xvi}, без да се отнасят до правата на детето, свързани със свободата на изразяване на мнение, свободата на мисълта, съвестта и религията, и свободата на сдружаване. Подчертавайки смисъла в участието на децата, е наложително ангажирането да е пряко свързано със собствения опит от първа ръка и да бъде идентифицирано от самите деца като ключова област на интерес.

Няма предварително дефинирани стратегии, идеални или универсални модели. Правата на детето са човешки права.

ⁱ UN Convention on the Rights of the Child, General Assembly Resolution 44/25: 1989

ⁱⁱ Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924

ⁱⁱⁱ <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=32>

^{iv} Declaration of the Rights of the Child, 1959

^v Liefwaard, T., Doek, J.: 2015

^{vi} Couzens, M., Mtengeti, K.: 2012

^{vii} Brennan and Noggle, 1997

^{viii} ратифицирана с Решение на Великото Народно, ДВ бр. 32, 1991 г.; обнародвана в ДВ бр. 55, 1991 г.

^{ix} Закон за закрила на детето, ДВ бр. 48, 2000 г., изм. и доп. ДВ бр. 24, 2019 г.

^x Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, ДВ бр. 13, 1958 г., изм. ДВ бр. 24, 2019 г.

^{xi} ДВ, бр. 79; 2015

^{xii} Закон за здравето, ДВ бр. 70, 2004 г., изм. ДВ бр. 24, 2019 г.

^{xiii} Кодекс на труда, ДВ бр. 26, 1986 г., изм. и доп. ДВ бр. 92, 2018 г.

^{xiv} Янкулова, 2015

^{xv} Алексиева, Е., 2019

^{xvi} Славенков, Б., 2019